

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ, ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндөзлөттүгө.

1967 ч.

ОКТАБРЬ

25

СРЕДА

№ 253 (6889)

Өртээ 2 көп.

Кызыл хоорай — Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы, оон административ-политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг төвү. Тываның баштайгы хоорайы — Кызыл 1914 чылда үндөзлөттүгөн. Бистин найысылалымыс Азия даянны төвүндө, Сибириниң магалыг улуг хеми — Енисей кыдыр Би-Хемниң болгаш Каа-Хемниң каттыккан бедиринде турар. Азияның географтыг төвүнүң демдээн бо хоорайда тургускан.

Бөгүгү номерни Кызыл хоорайга тураскааттывыс

ЧУРУКТАРДА: Коммунист күш-ажылдың Кызыл электростанцияны коллектив байырлап мурунун күш-ажылчы элөөнде эки ажылдап турар. Социалист чарыктын дыка хей мураачылары алерөөн. Бирги чурукта: улуг электромонтер Н. В. Веткин (солгай таланың) биле электротехник мастери В. А. Васильков.

Отузуңа чурукта: «Ызыл-тулун» тудуг эргелелини тудуучулары Улуг Октябрының 50 чылыга алдар кыдыр шалычы ажылдап келген. Михаил Шаповаленонун тудуучулар бригадасы бугураге планын дыка ажыр күөсөдип турар. Бо чурукта Шаповаленонун бригадасы туртталга бажыңын тудууда.

Ааңаңа чурукта: республиканың аныктары дээди эртемни Кызылдың башкы институтундан чедип ал турар. Оон дыка хей дозукчулары Тываның чер болганында чедип-келгенин ажылдап турар. Бо чурукта физика-математика факультетиниң студентилери кичээлдеп олрал.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотолары.

ОКТАБРЫНЫҢ

Саннар, фактылар

+ Тываның найысылалы республиканың улус ажыл-агыйының бугу адырларына национал кадрларны даярдап үндүрер чер кылдыр адал болур. Хоорайның өөредилге черлери дээди болгаш ортумак эртемниң 6.500 тускай эртемниң эрткен үеде белеткен үндүргөн.

чылын бир-ле дуаарында кырпкел. Ол шинчилелдер көдээниң ажыл-ишчилеринге практиктиг улуг үжүр-дүзүлүг. + Кызылдың кислород станциясы хоорайның болгаш республиканың тудуучуларына, медицина албан черлеринге хунуң-не 300 кубометр чедир кислородту берип турар. А эрткен айда 6.800 кубометр кислородту берген.

+ «Кызыл-Хавак» шахтазының дагжылары чыл эгезинден бээр пландан ажыр 4 миң тонна чыгам хөмүр дашты берген.

+ 16 миң ажыг кызылчылар боттарының күш-ажылчы шыгжамырларын ажаалга кассаларында кабаалап ап турар. Бо айда оларның салыкшыкынарынның мишти түңү 5.177 рубль четкен.

+ Гидрология станциязының ажылдакчылары республиканың девицкээринде суг-баласызының шинчилелинче бо

Совет социалистиг күрүнениң бузулбас үндөзини — ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараажыларның Эвилели быжыгып база чечектелип турзун!

(Октябрың социалистиг Улуг революцияның 50 чылыга СЭКП ТН-ның Кийгирилганын).

ХООРАЙНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ

П. Т. КИСЕЛЕВ, СЭКП Кызыл хооркомунун бирги секретары

Социализмниң долу болгаш түдүктүгү чедир тилдеринге бистин туртууңуң, чедирче, хей миделин кижигүнерип дегинчи партияның база бир отряды хоорайның партия организациясы байырлап мурун чарыктын чарыкыга Кызылдың ажылчы чоннарының коллективтиг организациясы болган. Хоорайның партия организациясы СЭКП-ниң XXIII съездиниң шийтирилгенин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Партия хоорайы болгаш ага организациялары Совет эрге-чатырларын улуг байырлаан төлөпүт үтүдүрүчү хоорайның ажылчы чоннарын мобилизация, организативтаан, коммунисттерин чогаалдычы депке-йин бугу хемчеглер-биле белдип, Тороон туртуңа партияга өзү-биле бараан болурунун үлөгер-чижан көргүзүп ажылдаарын чедип ап турар.

Хоорайның партия организациясы Улуг Октябрың алдарың 50 чыл оюн организатив талазы-биле улам быжыккан болгаш өскөн хураодегип улук турар. Ийди аң 140 ажыг партия эге организациялары бар, аларда 3 миң ажыг партия кижигүнерип болган кандидаттар бадалап турар.

Бодунун хураодегип чүгө эң эки, илдепейлиг, коммунисттик херээңе бердиген эштерин хулап ап турар. Коммунист партияның кижигүну болуру улуг улуг болгаш көчүрүчү харымсалгазын хулаодегип коммунисттерге база даалдырар.

Хоорайның партия организациясы Улуг Октябрың 50 чыл оюн туртууңуң, чедирче, хей миделин кижигүнерип дегинчи партияның база бир отряды хоорайның партия организациясы байырлап мурун чарыктын чарыкыга Кызылдың ажылчы чоннарының коллективтиг организациясы болган. Хоорайның партия организациясы СЭКП-ниң XXIII съездиниң шийтирилгенин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Партияга даа мураачы болурун, шудургу ажылдарынче ажылчыларын, колхозчуларын болгаш интеллигентилер боттарының үлөгер-чижан-биле сорук кивирерин бодунун келгилгилериндеп негеп турар.

Хоорайның партия организациясы Улуг Октябрың 50 чыл оюн туртууңуң, чедирче, хей миделин кижигүнерип дегинчи партияның база бир отряды хоорайның партия организациясы байырлап мурун чарыктын чарыкыга Кызылдың ажылчы чоннарының коллективтиг организациясы болган. Хоорайның партия организациясы СЭКП-ниң XXIII съездиниң шийтирилгенин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң хулап алдынган устав-негеделери күш-ажылга үлөгер-чижан көргүзүп, бодунун ажылчының арга-мергежилни шийтедип аларын, бугураге мергежилни үлөгер-чижан чок бедирин коммунисттерге дааскан.

Алгы заводунун парторганизацияны (секретары эш Мерадилов) чыккыс калдыр көрөз. Оон составы улуг эвес, 12 кижиге. Ийди болза-даа ол парторганизацияны коллективтиг болгаш ажыл-агый ажылды бидилгелерин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Хоорайның коммунисттери ол устав негеделерин күүсөтүшпөөн, аң сепкады ажылдап, бугураге амангарды ролюду болуп, кижигү эвостерге үлөгер-чижан көргүзүп турар. А. П. Богданов (аэропортта) Тывада 1947 чылдан бээр ажылдап келген, алаа ужу-дуктудан садыр командиринге чедир депшээп. Оон салбыры план даалганын ай (амында-ла 120 хуу күөсөдип турар, улуг байырлап чымында СЭКП-ниң ухар чүүл фазонун бугу-эвилел чарыкыга тилеэн. Аң сепкады ол ажыл-ишче болгаш хей-интинин илдепейлиг ажылдакчымын чон хоорай Советинин депкел-диге соңгаан.

Алгы заводунун парторганизацияны (секретары эш Мерадилов) чыккыс калдыр көрөз. Оон составы улуг эвес, 12 кижиге. Ийди болза-даа ол парторганизацияны коллективтиг болгаш ажыл-агый ажылды бидилгелерин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Хоорайның коммунисттери ол устав негеделерин күүсөтүшпөөн, аң сепкады ажылдап, бугураге амангарды ролюду болуп, кижигү эвостерге үлөгер-чижан көргүзүп турар. А. П. Богданов (аэропортта) Тывада 1947 чылдан бээр ажылдап келген, алаа ужу-дуктудан садыр командиринге чедир депшээп. Оон салбыры план даалганын ай (амында-ла 120 хуу күөсөдип турар, улуг байырлап чымында СЭКП-ниң ухар чүүл фазонун бугу-эвилел чарыкыга тилеэн. Аң сепкады ол ажыл-ишче болгаш хей-интинин илдепейлиг ажылдакчымын чон хоорай Советинин депкел-диге соңгаан.

Алгы заводунун парторганизацияны (секретары эш Мерадилов) чыккыс калдыр көрөз. Оон составы улуг эвес, 12 кижиге. Ийди болза-даа ол парторганизацияны коллективтиг болгаш ажыл-агый ажылды бидилгелерин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Хоорайның коммунисттери ол устав негеделерин күүсөтүшпөөн, аң сепкады ажылдап, бугураге амангарды ролюду болуп, кижигү эвостерге үлөгер-чижан көргүзүп турар. А. П. Богданов (аэропортта) Тывада 1947 чылдан бээр ажылдап келген, алаа ужу-дуктудан садыр командиринге чедир депшээп. Оон салбыры план даалганын ай (амында-ла 120 хуу күөсөдип турар, улуг байырлап чымында СЭКП-ниң ухар чүүл фазонун бугу-эвилел чарыкыга тилеэн. Аң сепкады ол ажыл-ишче болгаш хей-интинин илдепейлиг ажылдакчымын чон хоорай Советинин депкел-диге соңгаан.

Алгы заводунун парторганизацияны (секретары эш Мерадилов) чыккыс калдыр көрөз. Оон составы улуг эвес, 12 кижиге. Ийди болза-даа ол парторганизацияны коллективтиг болгаш ажыл-агый ажылды бидилгелерин удуруга болдурбушаан, бистин чурутуска коммунисттик материал-техниктиг базанын тургузарының херээңе чугула ужуру-дүзүлүг беш чылдың планын даалааларын хуусаа бетинде күөсөдирчиче ызылчылар мобилизация бугу хемчеглерин ап келген.

Хоорайның коммунисттери ол устав негеделерин күүсөтүшпөөн, аң сепкады ажылдап, бугураге амангарды ролюду болуп, кижигү эвостерге үлөгер-чижан көргүзүп турар. А. П. Богданов (аэропортта) Тывада 1947 чылдан бээр ажылдап келген, алаа ужу-дуктудан садыр командиринге чедир депшээп. Оон салбыры план даалганын ай (амында-ла 120 хуу күөсөдип турар, улуг байырлап чымында СЭКП-ниң ухар чүүл фазонун бугу-эвилел чарыкыга тилеэн. Аң сепкады ол ажыл-ишче болгаш хей-интинин илдепейлиг ажылдакчымын чон хоорай Советинин депкел-диге соңгаан.

ХЕРЕЛИ

Саннар, фактылар

+ Амгы үеде Кызылдың чурттакчылары 47 миң кижиге чедип турар. Хоорайда 17 школа бар, аларда 8440 өөреникчилер өөренип, 470 байчылар ажылдап турар.

+ Кызылдың улугтур бугурулгелери юбилейлиг чылдың он айларының бугураге планын хуусаа бетинде күөсөткен болгаш бо айның төмүзүңе чедир пландан ажыр барык 9 миллион рубльдиң продукциязын бээр.

+ Кызылдың хуруне садымының черлери тос айларның бараан саарылазының планын 106,3 хуу күөсөткен болгаш октябрының саарыла планын хуусаазындан он хонук бурчгаар күөсөдип, бо айның дургузунда чонга 23 миллион ажыг рубльдиң ажы-бүрү барааннарын саткан.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитетин, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Совет Төзөн чуртту камгалаарының херээңге ачы-хавыларын база дайынчы болгаш политиктиг белүөлөгө бедип түндүктерин болгаш азыш Октябрың социалистиг Улуг революцияның 50 чыл оюна СЭКП ТН-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң алдар болгаш тураскаал туттары-биле ССРЭ-ниң Чепектиг Иштериниң шери каттыкшыкынарын, кезектерин, шери-өвөрдилге черлерин шаңнаар дугайында дөнтөөп үндүргөн.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Ажылчы чоннарының социал хандыргалымын талазы-биле ажылды организативкага чедип алган чедиптиктини дээди ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму 1967 чылдың октябрь 23-те үндүргөн Чарамы-биле ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медалдары-биле социал хандыргалымын организативкага албан черлериниң бөлүк хей ажылдакчыларын шаңнап.

Ийи план ашкан

Октябрь 24-ке чедир республиканың колхозтарында, совхозтарында күрүнениң тараа хулап алыр черлеринге 122.797 тонна тараа кирген, азы күрүнеге тараа сазар пазан 204,6 хуу күөсөткөн. Ол дөргө ийи план ашкан ол.

Тандыжыларның юбилейге белээ

Танды районунда ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының чыл планын хуусаа бетинде, октябрь 20-де 100,7 этти — 103,5 дүгү — 118,7 хуу күөсөткен. Тандының 57 миң тонна ажыг тараады күрүнел шыгжамырларга кирген. Бо дөргө Улуг Октябрың юбилейге тандыжыларның күш-ажылчы белээ болур. Тараа садары улам чылап турар.

Сеңзэ ынак мен, хоорайым...

Адыр. Наш харымг ийик сен мен? 1964 чылда час эрте дүшөөр, мичан бөжөн харваанын демдегээр бис. Ол хүн мээ демдегелдеримде Кызылга баарлаткан, чечен-мерген-даа эвес, аяа-ла мындай одуртаар көстүп келген.

Улут-Хеминг ак-көк оюн Уруг чаптан көрүп өстүм. Төрөн ынак, Кызылмы Төлүндүр мен, хоорайым. Куу күш дег, крашарың Кудайыма бекит туру. Төрүттүңүн күнү-бизе, Төрөн эрлик, хоорайым. Кыстар, оодар төөнй болам, Кызылград — хоорайым. Кадм өзү келгенине Нажан шада угтундурбес.

Совет эрге-чагырганын төртүтүгенин дөстөгө медээлек «Аворанын» даңгакынын чыдагыны үчүндө, үш-ле харым турган бис. «Аворанын» даңгакынын, Петродратна сөзү база чыдагынын чеди келгери, чаш-да бол, экер-эс чүдү-турогө кызылдам оду чырып берген, өшөс кылдыр хаш үтөн.

Өтүн доругун калды. Чалгыянырың чыдагы берди. Күш кирип алдырыңа орус тонун база дуудулаан.

Бугунгил-ла сен, төрөн хоорайым! Чуга бир дугар школарың беким амдырага ажытыг эртем-бикит-

диг жеже кижя дооуп үчкөн дээр, ам школарың оң амыг апарган-ла болган. 1966 чылдын декабрь 26-да бир дугаар школа бодунун 50 жыл болган оюн демдеген эрттиди. Ол школа бө бөжөн чылдырны дуртуу-да муң-мун ажыл-ишчилерин кижякыдып берди, олар ам бакынар, школар, урутар садтары турар эрай-саваларын тууду. Калдырың чыдагы туубу савалды-ла эрттирм кап турлар, бөрөнчкелерин сөсөрткелерин, чектерин тарып, суг-бизе сугтарып турлар. Олар урутарым, угуг кижякелерин-да берге ааргылардан экирттишаша, амшен турлар. Фашистерин арай-талыг халдашканын хушеринде эсөн өөрөнчкелерин угуг Аду-чуртуусту камгалашкан. Бир дугаар школа Совет Эмкекенин Мадырың кижякыдып, төрөн хоорайым, М. Бугуең чыдагы келбеди, чыдагыны тилекеге дооп берген. А сөзү база бир эриң Николай Макаренко төрөн хоорайымда кан-кадык аякыдан, чурттан тур.

Угагың көрүштү, сымгыңың кар-напартарың, тохталымдар дур-сының оодак база Кызыл—сөз чуртаткың, Орус, тына-даа бакмы-чүрү өзү өрөдип чорду. Ошанлар чүрүш-даа көк, тоңту-томананг оң чүрө. А өзү келсе-ле, кайтам чыктыг эржет болду. Владимир Ильич Ленинг ролон эпит, млян

Кызылга ухар-хеме манан одурган-ла билер мен: Күгүртү сурунун кыдымы бир казан баарыга кырган мадай өгөдөктөй одурун алган, кулаш чартык сөсөкөй даңгакына таанымал, Кызыл-Хаалгалык тайганын кылаң бакмыче юрүң: — Аас хүн болур-дур, тошбан дег кылаң сымдыгыг «агаар адым» ужул келер-де-дир — деп, таапар чугааан кап одурур. Кырганың ары дуршкык, бакмың дүгү шаарарган, мичал-

орун, мичашып, магадан, чор-таарып — бүгү сымн-сеткиленип хосту-суламы-бале лан-намын чортуру. Кырганың адым адымын, бундыг илерин бирөө деп бил-ли, хүндүтөн бодон аалы. Ол кижя ам бөгүн раднону дүндөн, делегейин бүгү амдыраалың. Совет чуртун хайымшыгыңың бөлөйкөй бакмың хүн бүрүдө эрпий билди, бодан катты ва-репке кылдыр болбазырадың, эртың рагу кылдыр харым, хаб-

за-да борбак кара карактары ка-жан шагда тулган чарам чоран-ным херечилан турар. Оң адым бакмың. Ол дээрге узун болган аар төөгү. Тываңың кыдыг-кыма-гаары, өсөк чөсөрдөң үзү, ай-гыл-бизе адыг чорун артыгар булуңга адыг араттар ан-мөң өртүрүп чып, күсө түшкөн — «кызыл» дээр дамы халдыл калып чып, феодаларга бакмы-дырм, өсөк көрбөй, бакмы өрү көдүрбөй амдыран чоран. Дошкун бойдуе, Тере-Холдуң кап-каш тайгаларың калды-дыг шууганн кижякелрин дүң-бөй амдыралым «кадагалан» мичан, өсөк чөсөр-бизе, деле-гей амдыралым-бизе харыла-май дугаан турган. Ынчанган харым калдыр берг тайгаларың бирөөн Кызыл-Хаалгалык деп адап, алаа чүдү чораны чада-рыс. Ынчангы хөсөкөй кижяң амдыралым оона берг турган ол кырган төөгүн бөр.

Ам дээрге тоодан күзөп чоран дымалган ораны дег, кай-гамтык чүрө-дир. Кырганың кол-хоз азырап турар. Оң каапа-на-ның хажымында ары кара суг агып баткан. Күзүң оң эрпиге кап беким бизе берилген. Кы-зыл оң арыг сугун триптан кижя кижитер болза, эрпий бөр деп, кырган бодыткан одурур. Ол чуга хөсөр-да болза, эрпиге, чуртунга кижяң ханы мичан-шымын илердиң турар. Каапа-на-л кездөр базар болза, ала-гы-гыштык, маргалым делемеге ийи-чыгыс чөстөк кап сымс ко-тур, кады бизе-даа берген турар. Оон беш чүс базым баары, Моюнду унутпа кылаң кап ас-кан эгт дег, арыг кылаң сугун ол-бо эрпигин каастан турар. Арганың мырмач эрзонде кыш-кулааның сыптары оон эрпиге арта чок. Оон ийи көк-кат, тоор-түпүш шөптө, шөпө... кандың үңкүр-байлакты көк дээр! Тере-Холдуң сууда балык эңдерин. Кижяң согураган чүрө дег, оон-моон эпит, чокушудан көр. Тере-Холдуң тайгаларыңа ад-мөң эңдерин, кижяң атыг чап кой-гуаң кагты дег, бо-ла өрүк доза маңаан турар. Тере-Холдуң оодарыңа мал чыттыла берген чорур, иш, сардык, ишек, хой, өшкү, чыгы—каш чүгүн мал бар. Тере-Холдуң делгемеринде улгелерин малчылар, аңчылар, гудугчулар чурттан, аякыдан,

ажылдап кирдим. Мээң шү-лүктеримниң орус дылга оочулгазы база-ла Кызылга парлаттыган, олар шүдүкчү Семен Гуденкоңуң оңу-газы-биле «Тувинская прав-да» солунга үнгөн чүрө.

Амы-хуу амдыралым Кызыл-биле тудуш холбаш-кан. Өт-булени маана тудуп, урутарым-даа Кызылга тө-рутүтүгөн, моон өсөк хоорай-га ур чурттавадым, аякылавадым-даа, чүлө Москвага ийи чыл өөрөн-дим. Кызыл биле Москвада өсөк чөсөк шүдүк бижириме саргыша чөрдө чүрө кирбес, шүдүк бижир ча-дашкан, эдеп кижя боор мен. Шүлүктеримниң баш-тайгы чыныды ному база-ла Кызылга парлаттыган. Менден аңгыда, мында чурт-тан, ажылдап турар өсөк-даа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аяда тураскааткан чогаал-дарың бижженин номчукчу-лар, дынакчылар эки би-лөр болгай.

Кызылмга ынак-дыр мен. Анаа хой-ле чылдар иштинде чурттан, хой-ле ажыл-херектерин кылдып, чогаадым-ла тураскаазы ке-лди-дир. Күзөл-сорул турда ону чедип алыры албан ди-жир болгай.

Кызылга ухар-хеме манан одурган-ла билер мен: Күгүртү сурунун кыдымы бир казан баарыга кырган мадай өгөдөктөй одурун алган, кулаш чартык сөсөкөй даңгакына таанымал, Кызыл-Хаалгалык тайганын кылаң бакмыче юрүң: — Аас хүн болур-дур, тошбан дег кылаң сымдыгыг «агаар адым» ужул келер-де-дир — деп, таапар чугааан кап одурур. Кырганың ары дуршкык, бакмың дүгү шаарарган, мичал-

орун, мичашып, магадан, чор-таарып — бүгү сымн-сеткиленип хосту-суламы-бале лан-намын чортуру.

Кырганың адым адымын, бундыг илерин бирөө деп бил-ли, хүндүтөн бодон аалы. Ол кижя ам бөгүн раднону дүндөн, делегейин бүгү амдыраалың. Совет чуртун хайымшыгыңың бөлөйкөй бакмың хүн бүрүдө эрпий билди, бодан катты ва-репке кылдыр болбазырадың, эртың рагу кылдыр харым, хаб-

за-да борбак кара карактары ка-жан шагда тулган чарам чоран-ным херечилан турар. Оң адым бакмың. Ол дээрге узун болган аар төөгү. Тываңың кыдыг-кыма-гаары, өсөк чөсөрдөң үзү, ай-гыл-бизе адыг чорун артыгар булуңга адыг араттар ан-мөң өртүрүп чып, күсө түшкөн — «кызыл» дээр дамы халдыл калып чып, феодаларга бакмы-дырм, өсөк көрбөй, бакмы өрү көдүрбөй амдыран чоран. Дошкун бойдуе, Тере-Холдуң кап-каш тайгаларың калды-дыг шууганн кижякелрин дүң-бөй амдыралым «кадагалан» мичан, өсөк чөсөр-бизе, деле-гей амдыралым-бизе харыла-май дугаан турган. Ынчанган харым калдыр берг тайгаларың бирөөн Кызыл-Хаалгалык деп адап, алаа чүдү чораны чада-рыс. Ынчангы хөсөкөй кижяң амдыралым оона берг турган ол кырган төөгүн бөр.

Ам дээрге тоодан күзөп чоран дымалган ораны дег, кай-гамтык чүрө-дир. Кырганың кол-хоз азырап турар. Оң каапа-на-ның хажымында ары кара суг агып баткан. Күзүң оң эрпиге кап беким бизе берилген. Кы-зыл оң арыг сугун триптан кижя кижитер болза, эрпий бөр деп, кырган бодыткан одурур. Ол чуга хөсөр-да болза, эрпиге, чуртунга кижяң ханы мичан-шымын илердиң турар. Каапа-на-л кездөр базар болза, ала-гы-гыштык, маргалым делемеге ийи-чыгыс чөстөк кап сымс ко-тур, кады бизе-даа берген турар. Оон беш чүс базым баары, Моюнду унутпа кылаң кап ас-кан эгт дег, арыг кылаң сугун ол-бо эрпигин каастан турар. Арганың мырмач эрзонде кыш-кулааның сыптары оон эрпиге арта чок. Оон ийи көк-кат, тоор-түпүш шөптө, шөпө... кандың үңкүр-байлакты көк дээр! Тере-Холдуң сууда балык эңдерин. Кижяң согураган чүрө дег, оон-моон эпит, чокушудан көр. Тере-Холдуң тайгаларыңа ад-мөң эңдерин, кижяң атыг чап кой-гуаң кагты дег, бо-ла өрүк доза маңаан турар. Тере-Холдуң оодарыңа мал чыттыла берген чорур, иш, сардык, ишек, хой, өшкү, чыгы—каш чүгүн мал бар. Тере-Холдуң делгемеринде улгелерин малчылар, аңчылар, гудугчулар чурттан, аякыдан,

ажылдап кирдим. Мээң шү-лүктеримниң орус дылга оочулгазы база-ла Кызылга парлаттыган, олар шүдүкчү Семен Гуденкоңуң оңу-газы-биле «Тувинская прав-да» солунга үнгөн чүрө.

Амы-хуу амдыралым Кызыл-биле тудуш холбаш-кан. Өт-булени маана тудуп, урутарым-даа Кызылга тө-рутүтүгөн, моон өсөк хоорай-га ур чурттавадым, аякылавадым-даа, чүлө Москвага ийи чыл өөрөн-дим. Кызыл биле Москвада өсөк чөсөк шүдүк бижириме саргыша чөрдө чүрө кирбес, шүдүк бижир ча-дашкан, эдеп кижя боор мен. Шүлүктеримниң баш-тайгы чыныды ному база-ла Кызылга парлаттыган. Менден аңгыда, мында чурт-тан, ажылдап турар өсөк-даа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аяда тураскааткан чогаал-дарың бижженин номчукчу-лар, дынакчылар эки би-лөр болгай.

Кызылмга ынак-дыр мен. Анаа хой-ле чылдар иштинде чурттан, хой-ле ажыл-херектерин кылдып, чогаадым-ла тураскаазы ке-лди-дир. Күзөл-сорул турда ону чедип алыры албан ди-жир болгай.

Кызылга ухар-хеме манан одурган-ла билер мен: Күгүртү сурунун кыдымы бир казан баарыга кырган мадай өгөдөктөй одурун алган, кулаш чартык сөсөкөй даңгакына таанымал, Кызыл-Хаалгалык тайганын кылаң бакмыче юрүң: — Аас хүн болур-дур, тошбан дег кылаң сымдыгыг «агаар адым» ужул келер-де-дир — деп, таапар чугааан кап одурур. Кырганың ары дуршкык, бакмың дүгү шаарарган, мичал-

орун, мичашып, магадан, чор-таарып — бүгү сымн-сеткиленип хосту-суламы-бале лан-намын чортуру.

Кырганың адым адымын, бундыг илерин бирөө деп бил-ли, хүндүтөн бодон аалы. Ол кижя ам бөгүн раднону дүндөн, делегейин бүгү амдыраалың. Совет чуртун хайымшыгыңың бөлөйкөй бакмың хүн бүрүдө эрпий билди, бодан катты ва-репке кылдыр болбазырадың, эртың рагу кылдыр харым, хаб-

за-да борбак кара карактары ка-жан шагда тулган чарам чоран-ным херечилан турар. Оң адым бакмың. Ол дээрге узун болган аар төөгү. Тываңың кыдыг-кыма-гаары, өсөк чөсөрдөң үзү, ай-гыл-бизе адыг чорун артыгар булуңга адыг араттар ан-мөң өртүрүп чып, күсө түшкөн — «кызыл» дээр дамы халдыл калып чып, феодаларга бакмы-дырм, өсөк көрбөй, бакмы өрү көдүрбөй амдыран чоран. Дошкун бойдуе, Тере-Холдуң кап-каш тайгаларың калды-дыг шууганн кижякелрин дүң-бөй амдыралым «кадагалан» мичан, өсөк чөсөр-бизе, деле-гей амдыралым-бизе харыла-май дугаан турган. Ынчанган харым калдыр берг тайгаларың бирөөн Кызыл-Хаалгалык деп адап, алаа чүдү чораны чада-рыс. Ынчангы хөсөкөй кижяң амдыралым оона берг турган ол кырган төөгүн бөр.

Ам дээрге тоодан күзөп чоран дымалган ораны дег, кай-гамтык чүрө-дир. Кырганың кол-хоз азырап турар. Оң каапа-на-ның хажымында ары кара суг агып баткан. Күзүң оң эрпиге кап беким бизе берилген. Кы-зыл оң арыг сугун триптан кижя кижитер болза, эрпий бөр деп, кырган бодыткан одурур. Ол чуга хөсөр-да болза, эрпиге, чуртунга кижяң ханы мичан-шымын илердиң турар. Каапа-на-л кездөр базар болза, ала-гы-гыштык, маргалым делемеге ийи-чыгыс чөстөк кап сымс ко-тур, кады бизе-даа берген турар. Оон беш чүс базым баары, Моюнду унутпа кылаң кап ас-кан эгт дег, арыг кылаң сугун ол-бо эрпигин каастан турар. Арганың мырмач эрзонде кыш-кулааның сыптары оон эрпиге арта чок. Оон ийи көк-кат, тоор-түпүш шөптө, шөпө... кандың үңкүр-байлакты көк дээр! Тере-Холдуң сууда балык эңдерин. Кижяң согураган чүрө дег, оон-моон эпит, чокушудан көр. Тере-Холдуң тайгаларыңа ад-мөң эңдерин, кижяң атыг чап кой-гуаң кагты дег, бо-ла өрүк доза маңаан турар. Тере-Холдуң оодарыңа мал чыттыла берген чорур, иш, сардык, ишек, хой, өшкү, чыгы—каш чүгүн мал бар. Тере-Холдуң делгемеринде улгелерин малчылар, аңчылар, гудугчулар чурттан, аякыдан,

ажылдап кирдим. Мээң шү-лүктеримниң орус дылга оочулгазы база-ла Кызылга парлаттыган, олар шүдүкчү Семен Гуденкоңуң оңу-газы-биле «Тувинская прав-да» солунга үнгөн чүрө.

Амы-хуу амдыралым Кызыл-биле тудуш холбаш-кан. Өт-булени маана тудуп, урутарым-даа Кызылга тө-рутүтүгөн, моон өсөк хоорай-га ур чурттавадым, аякылавадым-даа, чүлө Москвага ийи чыл өөрөн-дим. Кызыл биле Москвада өсөк чөсөк шүдүк бижириме саргыша чөрдө чүрө кирбес, шүдүк бижир ча-дашкан, эдеп кижя боор мен. Шүлүктеримниң баш-тайгы чыныды ному база-ла Кызылга парлаттыган. Менден аңгыда, мында чурт-тан, ажылдап турар өсөк-даа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аяда тураскааткан чогаал-дарың бижженин номчукчу-лар, дынакчылар эки би-лөр болгай.

Кызылмга ынак-дыр мен. Анаа хой-ле чылдар иштинде чурттан, хой-ле ажыл-херектерин кылдып, чогаадым-ла тураскаазы ке-лди-дир. Күзөл-сорул турда ону чедип алыры албан ди-жир болгай.

Кызылга ухар-хеме манан одурган-ла билер мен: Күгүртү сурунун кыдымы бир казан баарыга кырган мадай өгөдөктөй одурун алган, кулаш чартык сөсөкөй даңгакына таанымал, Кызыл-Хаалгалык тайганын кылаң бакмыче юрүң: — Аас хүн болур-дур, тошбан дег кылаң сымдыгыг «агаар адым» ужул келер-де-дир — деп, таапар чугааан кап одурур. Кырганың ары дуршкык, бакмың дүгү шаарарган, мичал-

орун, мичашып, магадан, чор-таарып — бүгү сымн-сеткиленип хосту-суламы-бале лан-намын чортуру.

Кырганың адым адымын, бундыг илерин бирөө деп бил-ли, хүндүтөн бодон аалы. Ол кижя ам бөгүн раднону дүндөн, делегейин бүгү амдыраалың. Совет чуртун хайымшыгыңың бөлөйкөй бакмың хүн бүрүдө эрпий билди, бодан катты ва-репке кылдыр болбазырадың, эртың рагу кылдыр харым, хаб-

за-да борбак кара карактары ка-жан шагда тулган чарам чоран-ным херечилан турар. Оң адым бакмың. Ол дээрге узун болган аар төөгү. Тываңың кыдыг-кыма-гаары, өсөк чөсөрдөң үзү, ай-гыл-бизе адыг чорун артыгар булуңга адыг араттар ан-мөң өртүрүп чып, күсө түшкөн — «кызыл» дээр дамы халдыл калып чып, феодаларга бакмы-дырм, өсөк көрбөй, бакмы өрү көдүрбөй амдыран чоран. Дошкун бойдуе, Тере-Холдуң кап-каш тайгаларың калды-дыг шууганн кижякелрин дүң-бөй амдыралым «кадагалан» мичан, өсөк чөсөр-бизе, деле-гей амдыралым-бизе харыла-май дугаан турган. Ынчанган харым калдыр берг тайгаларың бирөөн Кызыл-Хаалгалык деп адап, алаа чүдү чораны чада-рыс. Ынчангы хөсөкөй кижяң амдыралым оона берг турган ол кырган төөгүн бөр.

Ам дээрге тоодан күзөп чоран дымалган ораны дег, кай-гамтык чүрө-дир. Кырганың кол-хоз азырап турар. Оң каапа-на-ның хажымында ары кара суг агып баткан. Күзүң оң эрпиге кап беким бизе берилген. Кы-зыл оң арыг сугун триптан кижя кижитер болза, эрпий бөр деп, кырган бодыткан одурур. Ол чуга хөсөр-да болза, эрпиге, чуртунга кижяң ханы мичан-шымын илердиң турар. Каапа-на-л кездөр базар болза, ала-гы-гыштык, маргалым делемеге ийи-чыгыс чөстөк кап сымс ко-тур, кады бизе-даа берген турар. Оон беш чүс базым баары, Моюнду унутпа кылаң кап ас-кан эгт дег, арыг кылаң сугун ол-бо эрпигин каастан турар. Арганың мырмач эрзонде кыш-кулааның сыптары оон эрпиге арта чок. Оон ийи көк-кат, тоор-түпүш шөптө, шөпө... кандың үңкүр-байлакты көк дээр! Тере-Холдуң сууда балык эңдерин. Кижяң согураган чүрө дег, оон-моон эпит, чокушудан көр. Тере-Холдуң тайгаларыңа ад-мөң эңдерин, кижяң атыг чап кой-гуаң кагты дег, бо-ла өрүк доза маңаан турар. Тере-Холдуң оодарыңа мал чыттыла берген чорур, иш, сардык, ишек, хой, өшкү, чыгы—каш чүгүн мал бар. Тере-Холдуң делгемеринде улгелерин малчылар, аңчылар, гудугчулар чурттан, аякыдан,

ажылдап кирдим. Мээң шү-лүктеримниң орус дылга оочулгазы база-ла Кызылга парлаттыган, олар шүдүкчү Семен Гуденкоңуң оңу-газы-биле «Тувинская прав-да» солунга үнгөн чүрө.

Амы-хуу амдыралым Кызыл-биле тудуш холбаш-кан. Өт-булени маана тудуп, урутарым-даа Кызылга тө-рутүтүгөн, моон өсөк хоорай-га ур чурттавадым, аякылавадым-даа, чүлө Москвага ийи чыл өөрөн-дим. Кызыл биле Москвада өсөк чөсөк шүдүк бижириме саргыша чөрдө чүрө кирбес, шүдүк бижир ча-дашкан, эдеп кижя боор мен. Шүлүктеримниң баш-тайгы чыныды ному база-ла Кызылга парлаттыган. Менден аңгыда, мында чурт-тан, ажылдап турар өсөк-даа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аяда тураскааткан чогаал-дарың бижженин номчукчу-лар, дынакчылар эки би-лөр болгай.

Кызылмга ынак-дыр мен. Анаа хой-ле чылдар иштинде чурттан, хой-ле ажыл-херектерин кылдып, чогаадым-ла тураскаазы ке-лди-дир. Күзөл-сорул турда ону чедип алыры албан ди-жир болгай.

Кызылга ухар-хеме манан одурган-ла билер мен: Күгүртү сурунун кыдымы бир казан баарыга кырган мадай өгөдөктөй одурун алган, кулаш чартык сөсөкөй даңгакына таанымал, Кызыл-Хаалгалык тайганын кылаң бакмыче юрүң: — Аас хүн болур-дур, тошбан дег кылаң сымдыгыг «агаар адым» ужул келер-де-дир — деп, таапар чугааан кап одурур. Кырганың ары дуршкык, бакмың дүгү шаарарган, мичал-

орун, мичашып, магадан, чор-таарып — бүгү сымн-сеткиленип хосту-суламы-бале лан-намын чортуру.

Кырганың адым адымын, бундыг илерин бирөө деп бил-ли, хүндүтөн бодон аалы. Ол кижя ам бөгүн раднону дүндөн, делегейин бүгү амдыраалың. Совет чуртун хайымшыгыңың бөлөйкөй бакмың хүн бүрүдө эрпий билди, бодан катты ва-репке кылдыр болбазырадың, эртың рагу кылдыр харым, хаб-

за-да борбак кара карактары ка-жан шагда тулган чарам чоран-ным херечилан турар. Оң адым бакмың. Ол дээрге узун болган аар төөгү. Тываңың кыдыг-кыма-гаары, өсөк чөсөрдөң үзү, ай-гыл-бизе адыг чорун артыгар булуңга адыг араттар ан-мөң өртүрүп чып, күсө түшкөн — «кызыл» дээр дамы халдыл калып чып, феодаларга бакмы-дырм, өсөк көрбөй, бакмы өрү көдүрбөй амдыран чоран. Дошкун бойдуе, Тере-Холдуң кап-каш тайгаларың калды-дыг шууганн кижякелрин дүң-бөй амдыралым «кадагалан» мичан, өсөк чөсөр-бизе, деле-гей амдыралым-бизе харыла-май дугаан турган. Ынчанган харым калдыр берг тайгаларың бирөөн Кызыл-Хаалгалык деп адап, алаа чүдү чораны чада-рыс. Ынчангы хөсөкөй кижяң амдыралым оона берг турган ол кырган төөгүн бөр.

Ам дээрге тоодан күзөп чоран дымалган ораны дег, кай-гамтык чүрө-дир. Кырганың кол-хоз азырап турар. Оң каапа-на-ның хажымында ары кара суг агып баткан. Күзүң оң эрпиге кап беким бизе берилген. Кы-зыл оң арыг сугун триптан кижя кижитер болза, эрпий бөр деп, кырган бодыткан одурур. Ол чуга хөсөр-да болза, эрпиге, чуртунга кижяң ханы мичан-шымын илердиң турар. Каапа-на-л кездөр базар болза, ала-гы-гыштык, маргалым делемеге ийи-чыгыс чөстөк кап сымс ко-тур, кады бизе-даа берген турар. Оон беш чүс базым баары, Моюнду унутпа кылаң кап ас-кан эгт дег, арыг кылаң сугун ол-бо эрпигин каастан турар. Арганың мырмач эрзонде кыш-кулааның сыптары оон эрпиге арта чок. Оон ийи көк-кат, тоор-түпүш шөптө, шөпө... кандың үңкүр-байлакты көк дээр! Тере-Холдуң сууда балык эңдерин. Кижяң согураган чүрө дег, оон-моон эпит, чокушудан көр. Тере-Холдуң тайгаларыңа ад-мөң эңдерин, кижяң атыг чап кой-гуаң кагты дег, бо-ла өрүк доза маңаан турар. Тере-Холдуң оодарыңа мал чыттыла берген чорур, иш, сардык, ишек, хой, өшкү, чыгы—каш чүгүн мал бар. Тере-Холдуң делгемеринде улгелерин малчылар, аңчылар, гудугчулар чурттан, аякыдан,

ажылдап кирдим. Мээң шү-лүктеримниң орус дылга оочулгазы база-ла Кызылга парлаттыган, олар шүдүкчү Семен Гуденкоңуң оңу-газы-биле «Тувинская прав-да» солунга үнгөн чүрө.

Амы-хуу амдыралым Кызыл-биле тудуш холбаш-кан. Өт-булени маана тудуп, урутарым-даа Кызылга тө-рутүтүгөн, моон өсөк хоорай-га ур чурттавадым, аякылавадым-даа, чүлө Москвага ийи чыл өөрөн-дим. Кызыл биле Москвада өсөк чөсөк шүдүк бижириме саргыша чөрдө чүрө кирбес, шүдүк бижир ча-дашкан, эдеп кижя боор мен. Шүлүктеримниң баш-тайгы чыныды ному база-ла Кызылга парлаттыган. Менден аңгыда, мында чурт-тан, ажылдап турар өсөк-даа чогаалчылар, композиторлар Кызыл дугайында, аяда тураскааткан чогаал-дарың бижженин номчукчу-лар, дынакчылар эки би-лөр болгай.

Кызылмга ынак-дыр мен. Анаа хой-ле чылдар иштинде чурттан, хой-ле ажыл-херектерин кылдып, чогаадым-ла тураскаазы ке-лди-дир. Күзөл-сорул турда ону чедип алыры албан ди-жир болгай.

АЖЫЛ, АМЫДЫРАЛЫМ-БИЛЕ ТУДУШ

Тываның найысылдында чогаадыкчы интеллигенттерин хей санымг уугу от-ряды чурттан, ажылдап тур-лар. Шүдүкчү Ю. Ш. Кюн-зегеш Кызылга хей чылдар дургузунда өөрөнп, чурт-тан, ажылдап турар. Бистин корреспондентинес оон ажылдаар кабинетинге кире каапкан, талантлыг шү-дүкчү-биле беш минута иш-тинде хөсөкөй, айтырыг-ны салып, харыны алган. — Кызыл дугайында кан-дыг шүдүктерин бижжэи си-лер, Юрий Шойдакович? Бодунуң чогаадыкчы ажы-лыңга, амдырал-чуртта-ганга Кызыл чөсөк кайы хи-ре холбаалыг болуп тура-рыла?

— Чогаадыкчы ажылым, амы-хуу амдыралым-даа Кызыл-биле тудуш холба-лыс. Школаны-даа маңаа доостум. № 2 школага өөрөн-ип тургам, 1941 чылда шү-дүк бижип эгелеп, ол оона-ла мээң чогаал